

Tuve kyrka

Tuve socken | Tuve 2:105
Förundersökning 2004 | Göteborgs kommun

Tom Wennberg

Tuve kyrka

Tom Wennberg

ARKEOLOGISK RAPPORT FRÅN GÖTEBORGS STADSMUSEUM 2011:15

ISSN 1651-7636

ARKEOLOGISK RAPPORT FRÅN
GÖTEBORGS STADSMUSEUM
ISSN 1651-7636
© Göteborgs Stadsmuseum 2011
Norra Hamngatan 12
411 14 GÖTEBORG
www.stadsmuseum.goteborg.se

REDAKTION
Else-Britt Filipsson
Mona Lorentzson
Ulf Ragnesten

FAKTAGRANSKNING
Mona Lorentzson

OMSLAGETS GRAFISKA FORM
Mimmi Andersson

FRAMSIDA
Tuve kyrka mot SV

INLAGA
Barngrav C och en skårslev

TOPOGRAFISKA OCH EKONOMISKA KARTAN
© Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3211

KARTOR FRÅN STADSBYGGNADSKONTORETS DATABAS

INNEHÅLL

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	1
TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ	1
UTSEENDE FÖRE UNDERSÖKNING	3
TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR	3
TUVE KYRKA	3
MÅLSÄTTNING	5
UNDERSÖKNINGSMETOD	6
GRÄVNINGSIAKTTAGELSER	8
Kyrkan.....	8
Kyrkogården.....	11
NATURVETENSKAPLIGA ANALYSER	17
TOLKNING OCH DATERING AV GRAVARNA	17
SAMMANFATTNING	20
ANTIKNARISK BEDÖMNING	20
LITTERATUR	21

BILAGOR

1. Resultat ¹⁴C-datering.
2. Gravlista med osteologiska kommentarer.

Figur 1. Blå Kartan, 1:100 000, 61 Göteborg med undersökningsområdet markerat.

TUVE KYRKA FORNLÄMNING TUVE 91

Arkeologisk förundersökning

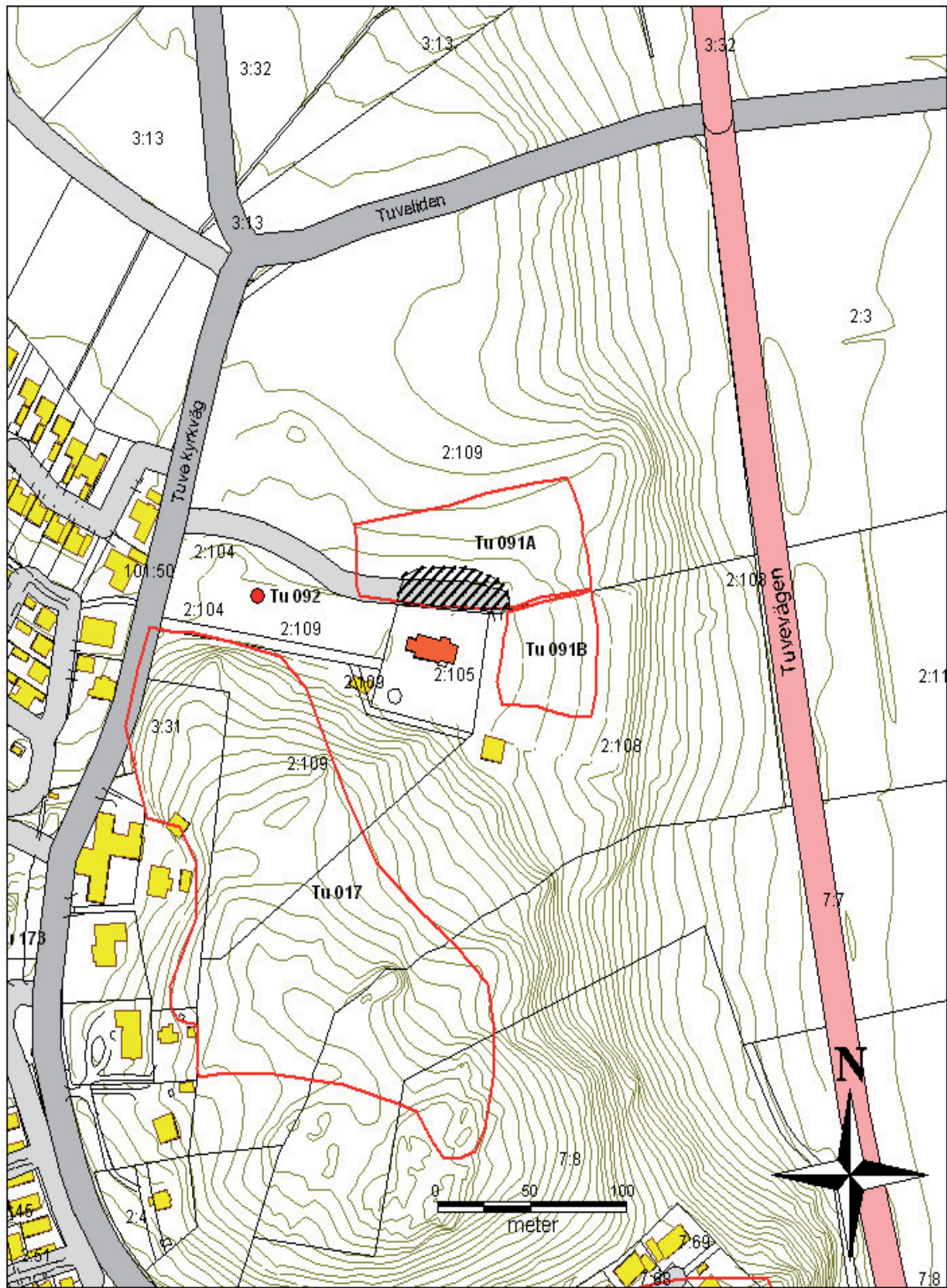
Med anledning av schaktningsarbete för dränering av Tuve kyrka på fastigheten Tuve 2:105 har Göteborgs Stadsmuseum, på uppdrag av länsstyrelsen i Västra Götalands län, utfört en schaktningsövervakning. Arbetet som föranleddes av fuktproblem kom att beröra en mesolitisk boplats. Den var dock störd av gravar som sannolikt kan härledas till kyrkans medeltida fas. Sammanlagt påträffades fem orörda gravar.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut nr:	431-19348-2004
GSM Dnr:	749/04
Uppdragsgivare:	Svenska Kyrkan i Göteborg, Kyrkoförvaltningen
Läge:	Tuve 2:105
Ekonomisk karta:	7B 2d
Koordinater i rikets nät:	x 6411,2 – y 1269,2
Grävningsorsak:	Schaktningsarbete för dränering
Grävningsinstitution:	Göteborgs stadsmuseum
Tidpunkt för undersökning i fält:	04-11-08 t.o.m. 04-11-24
Undersökt yta:	90 m ²
Antal arkeologtimmar i fält:	20
Platsledare:	Tom Wennberg
Övrig personal:	Petra Rudd, Johannes Nieminen
GSMA nr:	040024

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Kyrkan, som kan beläggas från tidig medeltid, ligger på en svag östsluttning på västsidan av Kvilledalen (fig 1). I sydväst är det stora järnåldersgravfältet Tuve 17 beläget (fig 2). Området omkring Tuve kyrka är rikt på järnålderslämningar och framträdande är gravlämningar i form av diverse stensättningar och rösen (t.ex. Tu 5, Tu 13, Tu 14, Tu 15, Tu 16, Tu 19, Tu 20, Tu 141, Tu143 och Tu 146).

 - Ytinsamlat material av neolitisk karaktär

Figur 2. Översiktsplan över området vid Tuve kyrka.

UTSEENDE FÖRE UNDERSÖKNING

Området mellan kyrkan och kyrkogårdens gravar bestod av en grusbelagd yta. Gruslagret var av typen singel och ca 1 dm tjockt.

TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR

Området vid planerat markingrepp ligger inom fornlämningsområde Tuve 91. Fornlämningen är delvis undersökt och på ett område finns även ytplockat material registrerat. Den utgrävda delen är betecknad Tu 91B (fig 2). Denna utgrävning berörde en mellanmesolitisk boplats rik på slagen flinta och en stor mängd träkol (Wigforss 1975). Fyndmaterialet var inlagrat i svallgrus och svallsand och överlagrat av moig svallsand. Bland flintartefakterna kan nämnas nio lancetter, en hullingspets, en triangel, en sandarnayxa samt några kärnyxor. Materialet visar på s.k. sandarnakultur. Ytligt dokumenterades också en härd och en mörkfärgning vilka ansågs vara av yngre ålder.

Omedelbart norr om kyrkogården har ytplockat material i omgångar lämnats in till Göteborgs Stadsmuseum (fig 2). I det drygt 15 kg stora materialet kunde exempelvis kärnor, tvärpilar, slipade fragment samt spån identifieras. Av mera osäker kontext är privatinsamlade artefakter från boplatsen eller kyrkogården. Av dessa kan nämnas en konisk kärna, en flathuggen dolkspets samt två fragment av tunnackiga yxor. I vapenhuset förvaras även en skafthålsyxa, en flathuggen dolk samt en tjocknackig yxa. Strax väster om kyrkan är fyndplatsen Tuve 92 belägen. Den utgörs av en ytplockad kärnyxa.

Sammanfattningsvis visar Tuve 91 spår från mellanmesolitikum samt tidig-mellan- och senneolitikum. Med tanke på gravfältet Tuve 17 kan man inte heller utesluta närvaro av järnålder med kontinuitet upp i medeltiden i det berörda området.

TUVE KYRKA

Kyrkan antas vara uppförd under 1200-talets förra hälft men är troligen av äldre datering (fig 3). Dess ålder brukar dateras utifrån dopfontens cuppa (fig 4) som möjligen är tillverkad av stenmästare Thorkillus, eller på svenska Thorkel, som var verksam i regionen under denna period (Wideen 1960:10). En annan uppfattning är att den är ovanlig i Västsverige. Formen är inte helt unik men dekoren med utsparrat band, varifrån palmetter och bladornament utgår finns inte i området (Hallbäck 1963:144). Dess närmsta paralleller finns enligt Hallbäck på Jylland och möjligen är den således importerad från Danmark.

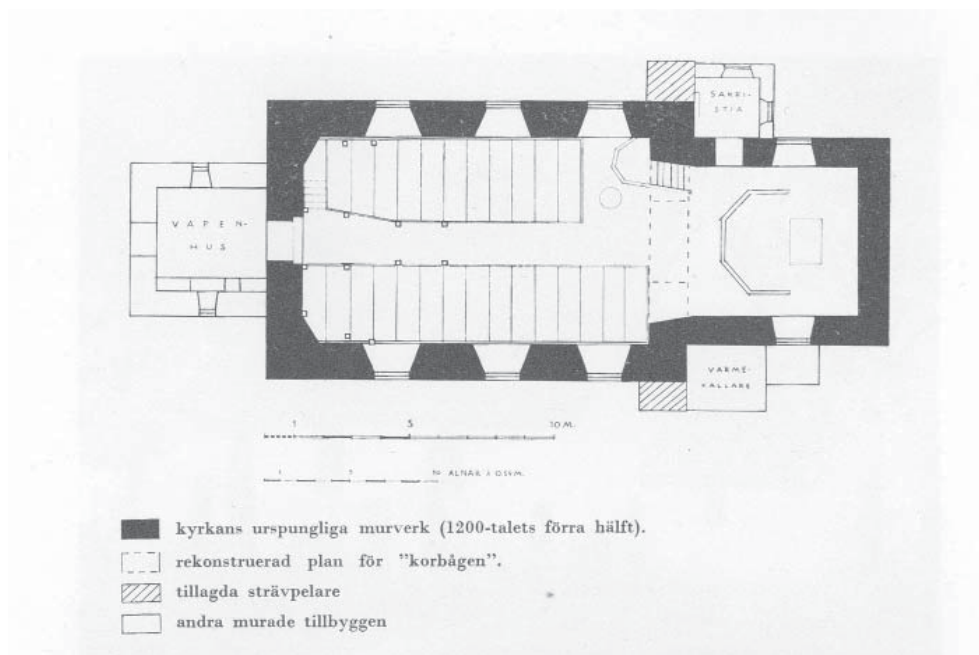
Kyrkan är uppförd i romansk stil och dess äldsta delar är murverket i kyrkans

Figur 3. Tuve kyrka mot NV. Foto: Tom Wennberg.

Figur 4. Den medeltida dopfunten i Tuve kyrka. Foto: Tom Wennberg.

Figur 5. Plan över Tuve kyrka (Wideen 1960).

långhus och kor (fig 5). Planformen med rakt korsslut var vanlig i området under 1100-talet och visar påtagliga influenser ifrån de brittiska öarna (Högberg 1965). Den ansluter sig därmed till de små absidlösa kyrkor som är särskilt vanliga på västkusten (Emanuelsson 1999:35). Koret var ursprungligen avskilt från långhuset av en triumfbåge som senare revs under tidigt 1700-tal (Westergren 1999:3). Lästerna från taket kompenseras med stråvpelare på ömse sidor om långhuset.

De nuvarande fönstren fick sin utformning i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. De äldsta stenkyrkorna hade små fönster vilka ofta var högt placerade. Tuve kyrka har troligen haft motsvarande fönstergluggar. Kyrkan har också haft en sydportal vilket två utskjutande stenar i marknivå indikerar och vilket även det äldre kartmaterialet eventuellt antyder (fig 6). Det är oklart när vapenhuset uppfördes men det är dock inte ursprungligt. Sakristian uppfördes 1954.

MÅLSÄTTNING

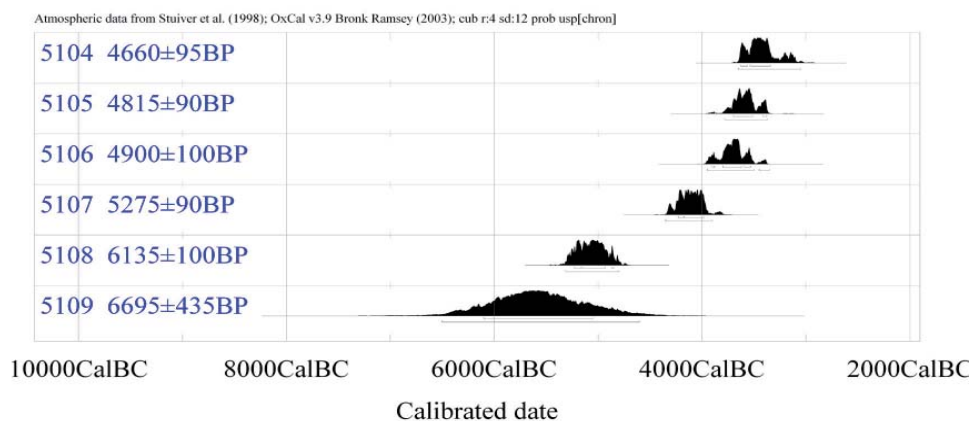
Syftet med schaktningsövervakningen var att antikvariskt bevaka det aktuella arbetsföretaget och komplettera den tidigare slutundersökningen öster om kyrkan. Schaktningsövervakningen syftade också till att kontrollera om okända lämningar i form av t.ex. gravar och hus-

Figur 6. Utsnitt ur Geometrisk Charta Öfwer Torslanna och Tuuffwe Prästegårdar Afmätt A:o 1699 Af E.

grunder tillhörande faser äldre än den nuvarande kyrkan fanns i berört område.

Då östra delen av fornlämningen redan var slutundersökt och att den berörda ytan sannolikt till viss del var störd av äldre dränering var ambitionen att komplettera resultaten från den tidigare nämnda slutundersökningen. Förhoppningen var att klarlägga den mellanmesolitiska boplatsens kulturlagertjocklek och utbredning. Då den naturvetenskapliga dateringen av detta boplatsskede gav ett heterogent resultat beräknades det för två ^{14}C -prover (fig 7). Syftet var vidare att genom den högre kunskapsnivån kunna sätta in bopplatsen i ett större sammanhang. Anmärkningsvärt är frånvaron av material och anläggningar från den neolitiska fasen vid den nämnda slutundersökningen, trots det relativt stora ytplockade fyndmaterialet. Detta gjorde att varje spår i form av anläggningar och kulturlager från denna period var synnerligen viktigt.

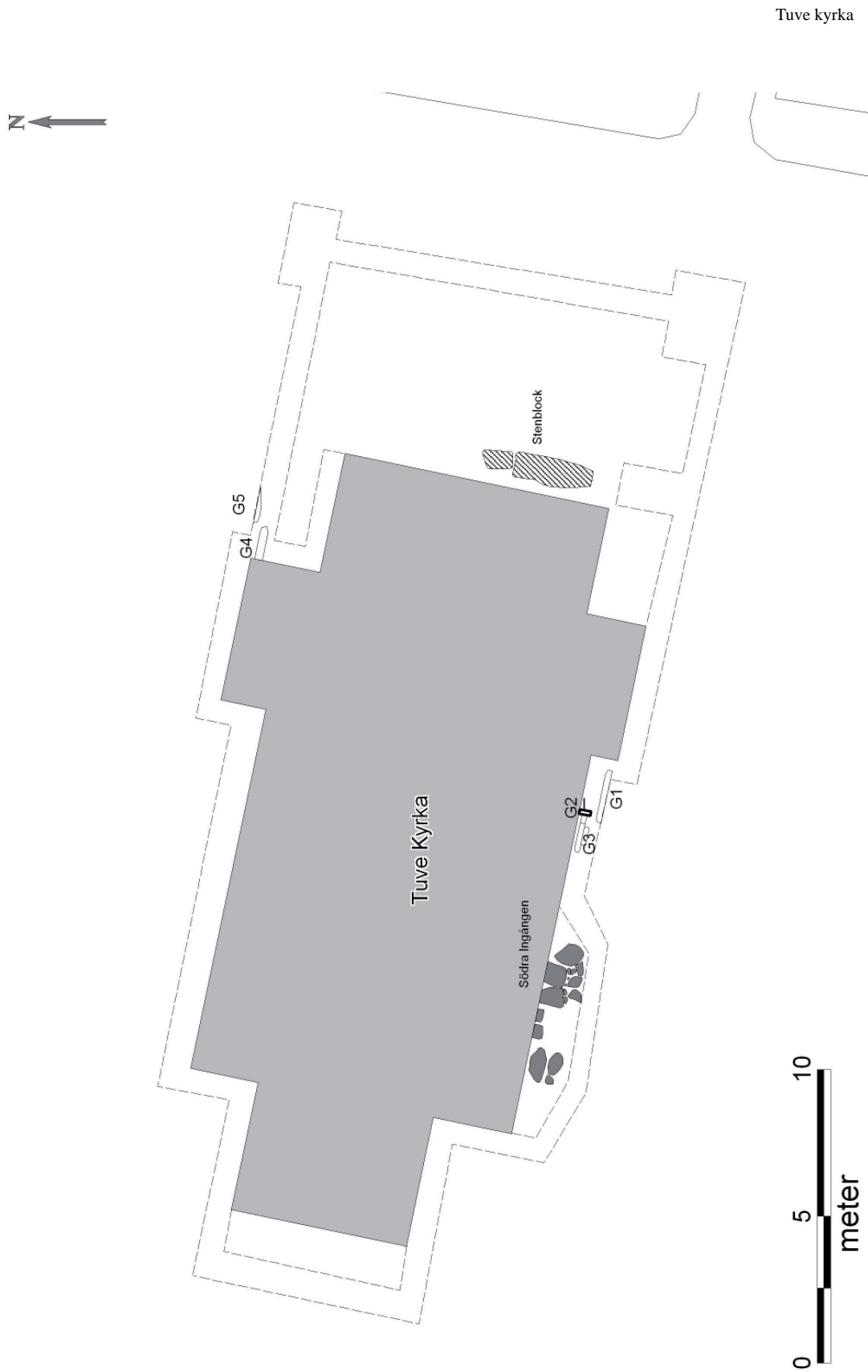

Figur 7. Tabell över ^{14}C -resultaten vid slutundersökningen av Tu 91B (från Wigforss 1975).

UNDERSÖKNINGSMETOD

Den aktuella undersökningsytan bestod av området närmast kyrkan samt en anslutning till en brunn fem meter väster om koret (fig 8). Arbetet utfördes etappvis så att en viss sträcka av dräneringen kunde färdigställas dagligen. Övervakningen ägde rum i anslutning till schaktningsarbetet som pågick på förmiddagarna. Dokumentationen av skeletten bestod av framrensning, fotografering samt en enklare avritning. Skelettdelar uppmättes i den utsträckning det gick att komma åt. Även en lagerprofil ritades på den södra sidan. Anläggningsdjupet för dräneringen var ca 1 m och aningen grundare i nordväst för fallets skull. Brunnen anläggningsdjup var ca 1,5 m.

Schaktningen utfördes under november månad vilket försvårade den arkeologiska dokumentationen. Snöfall och kalla nätter medförde att exempelvis framrensning och fotodokumentation delvis blev otillräckligt genomfört. Den ringa tid som godkänts för det antikvariska arbetet gjorde det hela än vanskeligare.

Figur 8. Planritning över dräneringsschakt samt dokumenterade arkeologiska företeelser.

GRÄVNINGSIAKTTAGELSER

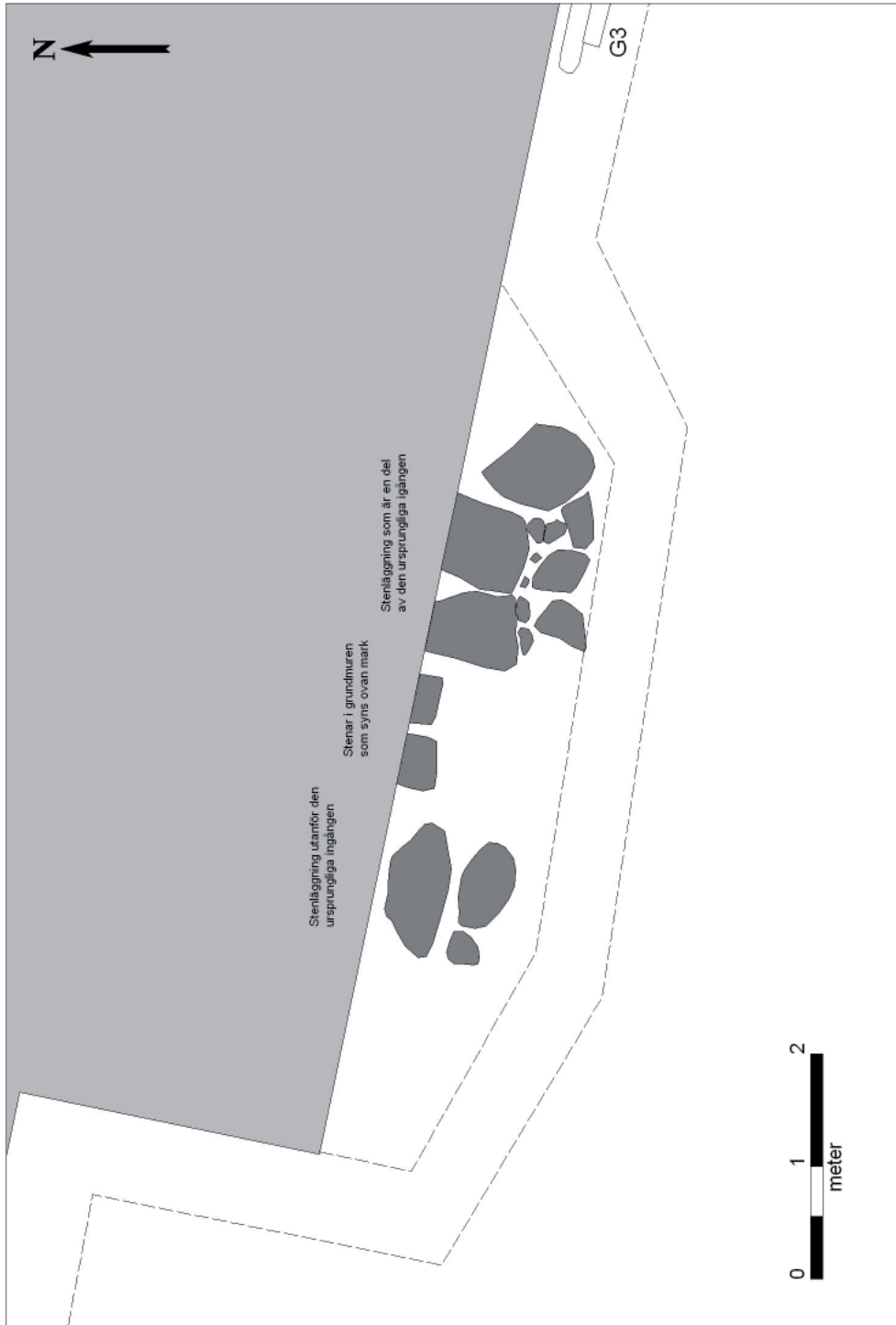
Undersökningen visade att den mesolitiska boplatsen ursprungligen sträckt sig in på det område där kyrkan och kyrkogården nu finns. Detta konstaterades genom att ett antal svallade och patinerade flintor påträffades. I fyndmaterialet påträffades förutom avslag exempelvis även kärnfragment från spånkärnor. Inga bevarade lager eller anläggningar från perioden kunde bekräftas inom det aktuella området på det djupet som dräneringen anlades. Inga lämningar påträffades heller från neolitikum. De arkeologiska företeelser som påträffades kunde hänföras till den medeltida kyrkan och gravläggningar i anslutning till denna.

Kyrkan

Kyrkans äldsta del kan med säkerhet dateras till senast tidigt 1200-tal men arkitektoniskt är det mera sannolikt att den är uppförd under 1100-talets andra hälft (Högberg 1965). Under schaktarbetet påträffades minst en konstruktionsdetalj som kan härledas till den ursprungliga stenbyggnaden. Längs den södra väggen kunde ett antal flata stenar dokumenteras strax under marknivån (fig 8, 9 och 10). I öster bildade dessa stenar en rektangel på 2,3x1,4 meter. Detta belägger den förmodade södra ingången vilket utskjutande syllstenar tidigare antytt.

Figur 9. Bild över stenläggningen som representerar den ursprungliga södra ingången, mot NV Foto: Tom Wennberg

Figur 10. Planritning över stenläggningen vid södra ingången. Norr uppåt i bild.

Längs korets östra vägg låg ett 3 meter stort stenblock (fig 11 och 12). Den nuvarande grundläggningen vid platsen för stenblocket visar samtidigt en annan karaktär än övrig grundläggning längs den östra väggen. Detta tyder på att blocket ursprungligen varit en del av grundläggningen men av någon anledning baxats ut och ersatts av nuvarande grundläggning. Orsaken till detta torde vara sättningar under korets östra vägg som åtgärdats på detta sätt. Inga fynd påträffades som visar när ingreppet ägt rum. Det fanns ingen möjlighet att lyfta stenblocket och det ligger således orört kvar.

Figur 11. Stenblock vid gaveln öster om koret, mot N. Foto: Tom Wennberg.

Figur 12. Planritning över stenblock vid gaveln öster om koret.

Längs långhusets norra vägg framrensades den ursprungliga grundläggningen (fig 13). Här visade det sig att murfoten stadgats upp med obearbetade större stenar. Denna konstruktion påträffades inte längs den södra väggen vilket kan ha att göra med lokala markförhållanden eller senare upptäckta sättningar. Topografin har samtidigt ursprungligen troligen sluttat mot norr eller nordöst vilket eventuellt vidare förklarar omständigheten.

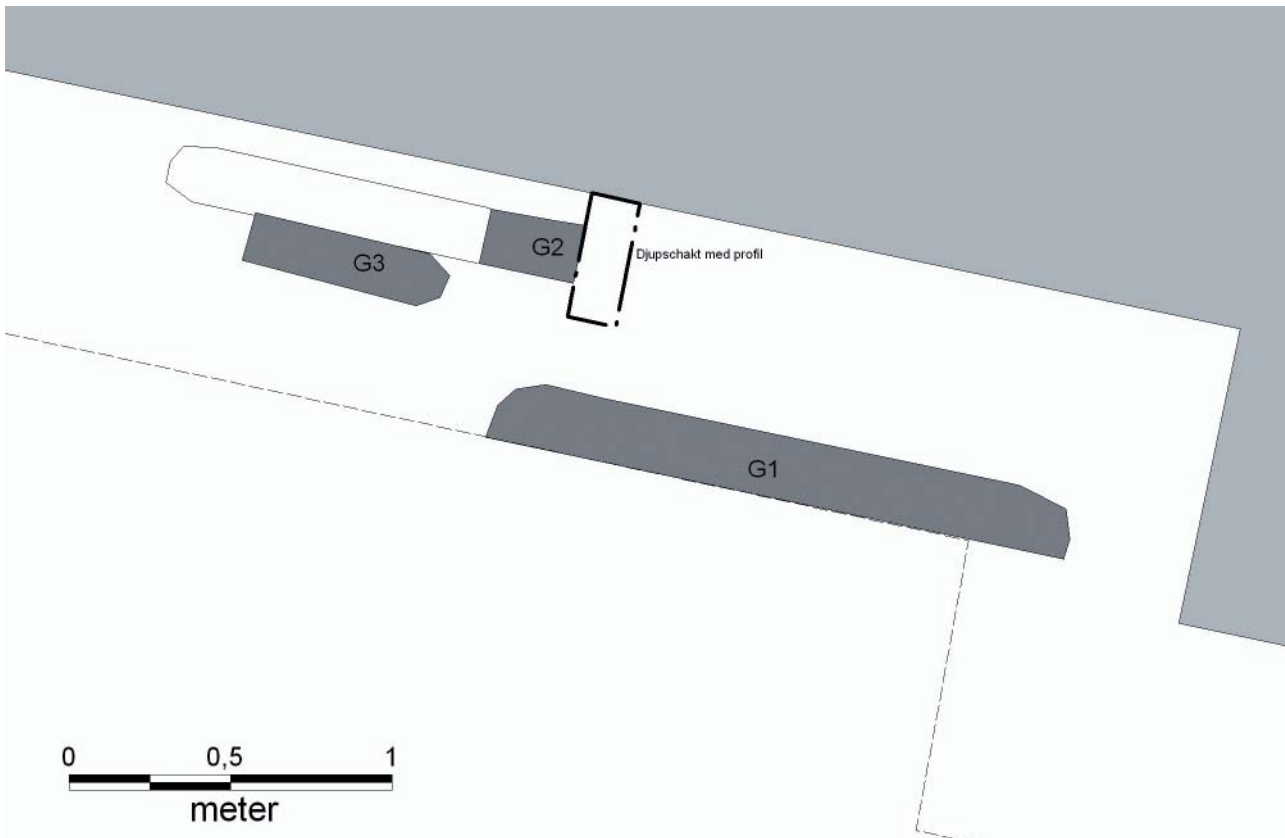
Kyrkogården

Schaktdjupet varierade från ca 1,5 meter i öster till 0,5 meter i väster. Följden av detta var att schakt ned till steril sand endast gjordes i den östra delen av undersökningsområdet. Inte helt oväntat påträffades material som troligtvis härrör från medeltid.

Intill den södra kyrkväggen framkom tre äldre gravar benämnda G1, G2 och G3 ca 60 cm under nuvarande marknivå (fig 14). Gravarna rensades fram men kunde ligga kvar då de var belägna strax under dräneringsrörets anläggningsdjup. Jordlagren ned till de intakta gravarna bestod av svart/gråbrun humus riklig på kalk. Kalken kom förmodligen från mollusker och tydligen är kyrkan belägen på en äldre skalbank. Det är inte osannolikt att denna molluskkoncentration även kan vara en

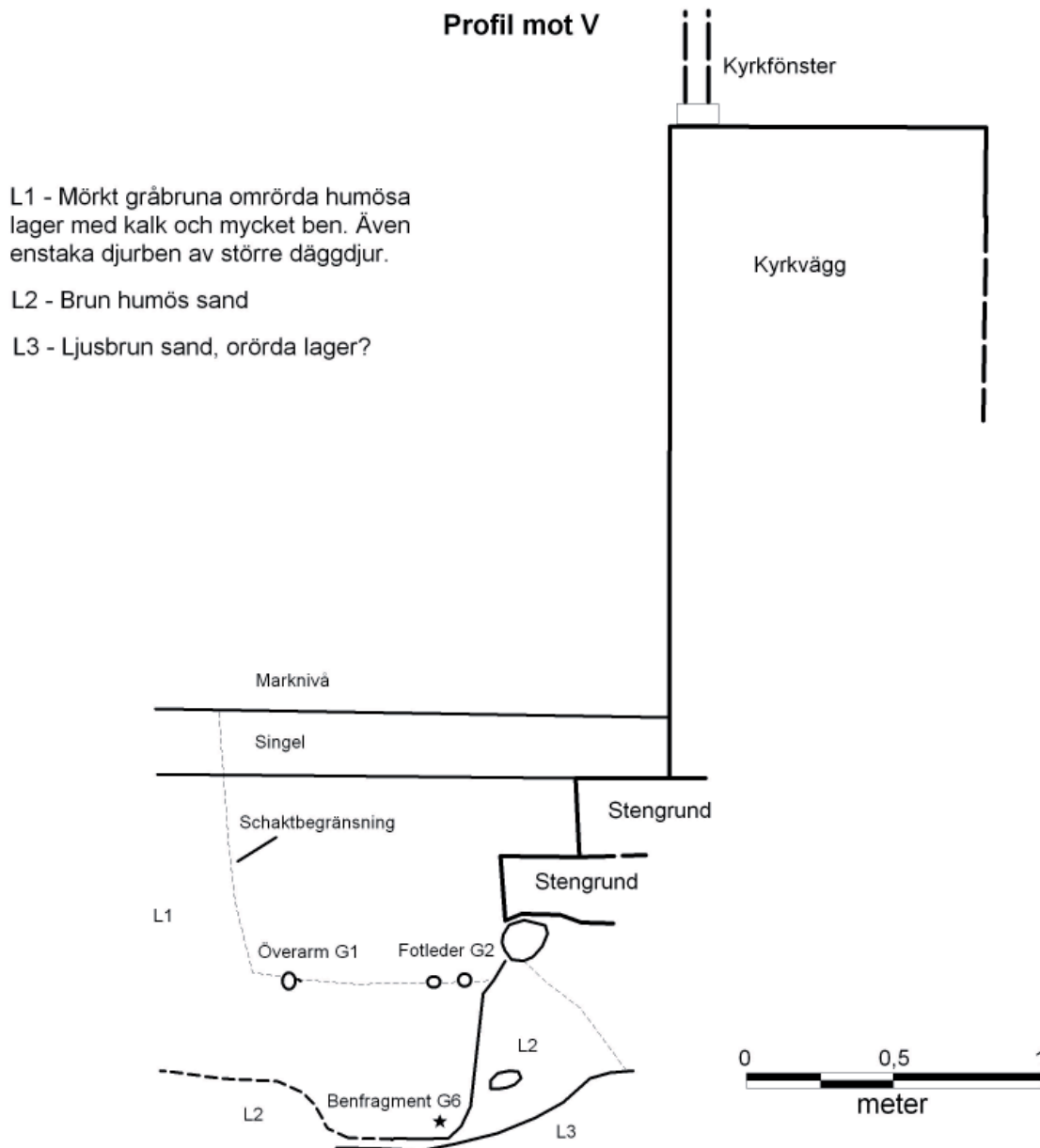

Figur 13. Grundkonstruktionen av långhusets norra vägg, mot SV. Foto: Tom Wennberg.

Figur 14. Planritning över grav 1, 2 och 3.

rest efter en eventuell kökkenmödding tillhörande den mesolitiska boplatsen. I jordlagret framkom en större mängd benfragment vilka indikerar äldre begravingar. Schaktet gick här inte igenom detta lager men ett lokalt djupschakt visade att ett humöst brunt sandigt lager var klart överbyggt av långhusets väggfundament (fig 15). Benfragment från detta lager indikerar att även detta har med tidigare gravsättningar att göra. Under det grå sandiga lagret framkom ljusbrun sand som förefaller vara opåverkade lager. Det är dock svårt att göra tillfredsställande bedömningar i en så begränsad provgrop.

Figur 15. Profil tvärs mot södra långväggen vid grav 2.

G1 rensades fram i hela sin längd (fig 16). Den arkeologiska bedömningen i fält var att skelettet tillhört en man; vilket det ”grovhuggna” kraniet med fyrkantiga ögonhålor och kraftiga ögonbågar indikerar. På grund av tidigare nämnda omständigheter kunde detta ej verifieras. Individen hade begravts med armarna i en låg armställning vilket tyder på en datering till medeltidens förra hälft (Redin 1977, Gräslund 2004). Vid sidan av skelettet låg resterna efter minst tre kranier vilket tyder på att ett flertal individer varit begravda här förut. Två spikar påträffades utmed kroppen vilket antyder att personen begravts i en trækista (fig 16).

Figur 16. Grav 1 och 2 med järnspikar markerade med flärpar, norr uppåt i bild. Foto: Tom Wennberg.

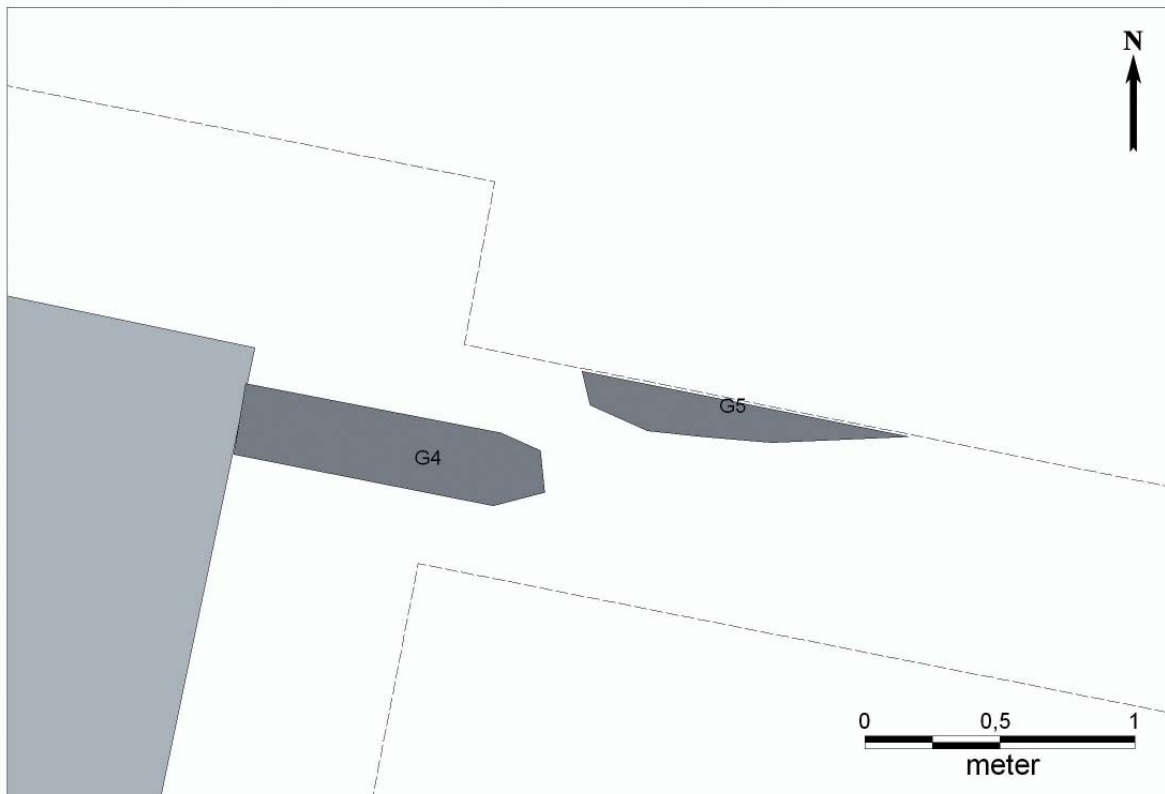
Vid grav G2 kunde bara underbenen och delar av lårbenen rensas fram (fig 16). I övrigt var skelettet förmodligen störd av yngre begravningar. Strax norr om knäskålarna låg en koncentration av ben som eventuellt kan representera ihopsamlandet av skelettet vid begravning av G3.

Strax väster om G2 rensades en barngrav fram, G3 (fig 17). Kraniet behövde inte grävas fram men i övrigt framträdde en litet barn med en armställning motsvarande G1. Gravens placering vid kyrkomuren tyder på att det barnet tillhört en släkt med högre social ställning.

Två gravar kunde även dokumenteras norr om koret (fig 18). Dessa låg ca 80 cm under nuvarande marknivå. Gravarna nedgrävningskant framträdde tydligt mot den gulbruna sanden (fig 19). Gravarna benämndes G4 och G5. Den senare anades

Figur 17. Grav 3, norr uppåt i bild. Foto: Tom Wennberg.

Figur 18. Planritning över grav 4 och 5.

Figur 19. Grav 4 och 5, söder uppåt i bild. Foto: Tom Wennberg.

Figur 20. Grav 4 framrensad, söder uppåt i bild. Foto: Tom Wennberg.

bara i schaktväggen och rensades inte fram. Dess utbredning tyder dock på att det rör sig om en vuxen individ. G4 var till hälften överbyggd av den på 1950-talet anlagda sakristian (fig 20). Skelettets östra del, från bäckenbenet och nedåt rensades fram och benen visade sig vara välbevarade. Detta är utan tvekan en vuxen individ men tyvärr kunde ingen könsbestämning göras.

NATURVETENSKAPLIGA ANALYSER

Inga naturvetenskapliga analyser genomfördes inom undersökningens kostnadsramar. Tuve församling har dock finansierat ett ^{14}C prov vilket syftade till att datera kyrkans äldsta fas och utreda förekomsten av eventuella föregångare. Provet som skickades bestod av ben. Det togs mot botten av lager 1 (L1) och är således stratigrafiskt äldre än de medeltida gravar som tidigare beskrivits söder om kyrkan (fig 15).

Resultatet visar dock så stort tidsspann att det varken belägger eller vederlägger tidigare framlagda frågeställningar (bilaga 1). Kalibrerat, med två sigma med en sannolikhet på 95,4 % daterades benet till 1030-1270 e.Kr. Således är datering för oprecis för att fastställa stenkyrkans ålder. Grovt faller dateringen av provet in i tidigmedeltid/tidig högmedeltid. Vad som kan beläggas är att stenkyrkan säkerligen inte är yngre än vad man tidigare ansett, snarare äldre.

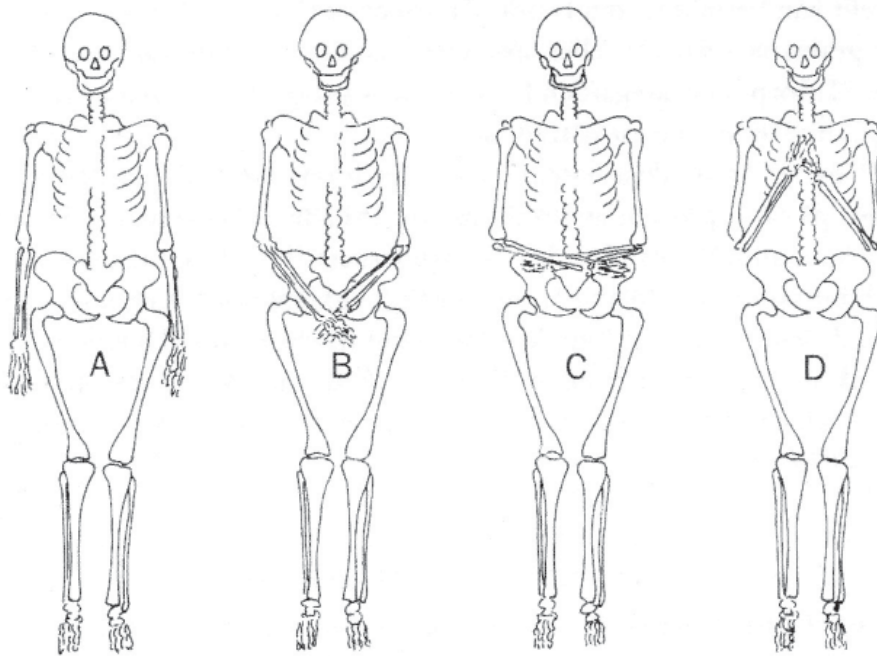
Mängden ^{13}C är också analyserad och indikerar vilken typ av föda man huvudsakligen levte av. Halten i detta prov visade på terrest föda, dvs. kött och växter från land. Intressant nog har personen levat nära havet men i huvudsak intagit landbaserad föda.

TOLKNING OCH DATERING AV GRAVARNA

Gravarna som påträffats kan med all sannolikhet anses vara medeltida. Det är framför allt tre saker som på detta: djupet under marknivå, armställningen och närheten till kyrkan.

Efter medeltiden var det praxis att gräva ner de döda 3 alnar, motsvarande 6 fot eller ca 1.80 m under marknivå. Under medeltiden och framförallt under den tidigare delen begravde man sällan så djupt (Granlund 1960:438). Gravarna söder om långhuset ligger ca 60 cm under marknivå vilket motsvarar en aln och de norra ligger ca 80 cm under vilket motsvarar närmare 1,5 aln. Sålunda är dessa gravar i sammanhanget förhållandevis grunda vilket antyder en datering till medeltid.

Hur man har anordnat den dödes armar verkar skilja sig över tid under medeltiden (Redin 1977, Cinthio 2002). Man skiljer på fyra grundarmställningar där A och B är de äldsta varianterna vilka följs av C och senare D (fig 21). Det finns inga

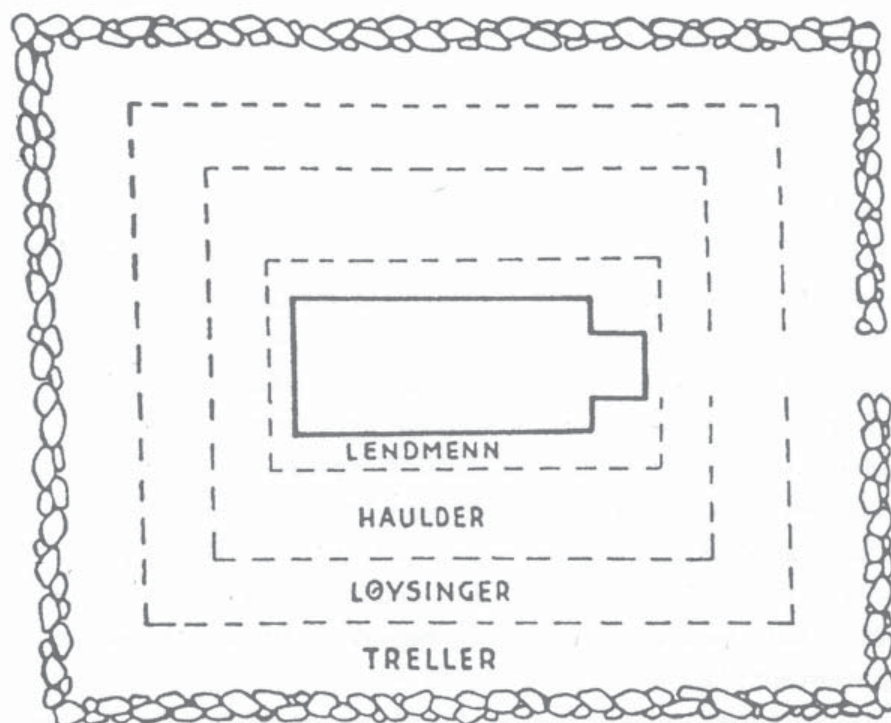

Figur 21. De fyra olika grundarmställningarna enligt Redin (1976) A och B är tidigmedeltida, C och D högmedeltida.

exakta brytpunkter där den ena armställningen upphör och nästa tar vid utan det är en långsam förändringsprocess. Generellt kan man i det skånska materialet säga att armställning A och B dominerar fram till 1200-1250, C under högmedeltid (1200-1350) och D i högmedeltid (1350-tidigt 1500-tal). Det finns inga studier på material från regionen men utgrävningar i Nödinge kyrka tyder på att de yngre armställningarna har en liknande kronologi i Västsverige (Lorentzon 1991, Lorentzson 2006:muntl.). Ett antal gravar kunde dateras till tiden runt 1050. Dessa var kvinnogravar från en fas äldre än den äldsta stenkyrkan. Ett flertal av dessa uppvisade en armställning av typ C. Detta visar att armställningskronologin från Sydsandinavien kanske inte är direkt överförbar till den regionala traditionen.

Bara i grav 1 och 3 kunde armställningen fastställas. Båda var dock av typ B vilket påvisar en datering till tidig medeltid eller tidig högmedeltid, ungefär fram till ca 1250 e.Kr. Dessa gravar låg båda söder om kyrkan och grav 2 är stratigrafiskt äldre än grav 3. Det ska poängteras att de sekundärt nedlagda kranieerna i grav 1 belägger minst tre äldre begravingar. Grav 1 är således långt ifrån äldst.

Den stora förändringen från förkristet gravskick till tidigkristet, är att fokus ändras från gravens form till gravens placering (Andrén 2000:23). Status ligger nu i avståndet till altaret (fig 22). Gravskicket blir enhetligt med skelettgravar placerade öst/västligt med huvudet i väster. Borgatingslagen och Eidsivatingslagen från 1000-talet visar tydligt en hierarkisk uppdelning av kyrkogården med hövdingar

Figur 22. Den ideala, sociala uppdelningen av en kyrkogård enligt Borgatingslagen från slutet av 1000-talet. Lendmenn – hövdingar, haulder – fria bönder, løysinger – frigivna trälrar och treller – trälrar (efter Theliander 2005:bild 136)

närmast kyrkan och trälrar i dess utkanter (Andrén 2000:8). Icke kristna begravdes utanför kyrkogårdsmuren. Allra finast var det att bli begravnen intill kyrkväggen i takdroppet söder och öster om kyrkan. Där skulle de som uppfört och underhållit kyrkan ligga. På 1300-talet blir det till och med möjligt att köpa sig en plats närmare altaret. Detta visar att grav 1-3 representerar personer av högre social status. Det kan vara präster eller personer med stor makt i Tuve medeltida socken. Barngravnen G3 borde i detta sammanhang då möjligen vara en individ tillhörande den härskande eliten i området. Dessa gravar har samtidigt stört tidigare gravläggningar i kyrkans takdropp vilket visar en längre kontinuitet av begravningar på denna plats.

En annan intressant aspekt är att under tidiga kristen tid i Norden kunde kyrkogården vara könsmässigt uppdelad (Nilsson 1994:89ff). I Eidsivatingslagen finns det nedskrivet att kvinnor skulle begravas norr om kyrkan och att män skulle begravas söder om kyrkan (Andrén 2000:8). Under 1100-talet började män och kvinnor att begravas tillsammans på sydsidan. Tyvärr kunde inte grav 4 könsbestämmas men det är inte otänkbart att detta är en kvinnograv. Även grav 5 skulle i detta resonemang kunna representera en tidig kvinnograv. Stämmer denna hypotes kan detta indikera en mycket tidig begravningsfas vid Tuve kyrka ända ner i 1000-talet.

SAMMANFATTNING

Sammanfattningsvis påträffades inga bevarade kulturlager och anläggningar från stenåldern. Svallad och patinerad flinta visade dock på att fornlämning Tu 91 sträckt sig in över området kring kyrkan. Vidare kunde en fas äldre än den nuvarande romanska stenkyrkan beläggas i form av gravar och lager som sträckte sig under långhusets södra sida. Det påträffades även spår efter den tidigare äldre södra ingången till den medeltida kyrkan. Invid långhusets södra långsida påträffades tre medeltida gravar och i nordost två gravar som troligen kan härledas till medeltid.

ANTIKNARISK BEDÖMNING

Den antikvariska bedömningen är att området har bevarade strukturer i form av gravar och kulturpåverkade lager äldre än den nuvarande kyrkans kyrkomurar. Kyrkan och kyrkogården bör därför registreras som fornlämning.

LITTERATUR

- Andrén, Anders 2000. Ad Sanctos – de dödas plats under medeltiden. *Hikuin*. nr 27.
- Cinthio, Maria 2002. *De Första stadsborna. Medeltida gravar och människor i Lund*. Symposium.
- Emanuelsson, Lena. 1999. *Backa och Tuve kyrkogårdar. Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar. Rapport 11*. Göteborgs kyrkliga samfällighet. Göteborgs kyrkoförvaltning. Göteborgs Stadsmuseum. Göteborg.
- Hallbäck, SvenAxel. 1963. Medeltida dopfuntar i Älvsborgs läns norra västgötadel. Västergötland I. *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift. Band VI*, 3-4. Lidköping 1963
- Högberg, Folke 1965. Medeltida absidkyrkor i Norden. En studie särskilt anknuten till Västergötland. *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift. Sjätte delen*. Femte häftet. Skara 1965.
- Granlund, John (red) 1960. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Band 5*.
- Lorentzson, Mona 1991. Märkliga fynd från grävningar i Nödinge kyrka. Skärvor och fragment. *Kring medeltid i Älvsborgs län*. Västgöta-Dal 1989/90.
- Nilsson, Bertil 1994. *Kvinnor, män och barn på medeltida begravningsplatser*. Projektet Sveriges kristnande. 3. Lunne Böcker.
- Redin, Lars. 1977. Lagmanshejdan. Ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör. *Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°. Nr 10*.
- Theliander, Claes. 2005. *Västergötlands kristnande. Religionskifte och gravskicketets förändring 700-1200*. Göteborgs Universitet. Institutionen för arkeologi. 2005.
- Westergren, Jan. 1999. *Tuve Kyrka. Inventering av Göteborgs kyrkobyggnader. Rapport 1*. Göteborgs kyrkliga samfällighet. Göteborgs kyrkoförvaltning. Göteborg.
- Wideen, Harald. 1960. *Tuve kyrka*. Västergötlands kyrkor. Göteborgs stift 16. Göteborg.
- Wigforss, Johan. 1975. Tuve – Tuve 91. Boplatsoområde, stenålder. *Fyndrapporter 1975*. Rapporter över Göteborgs Arkeologiska Musei undersökningar. Göteborg.

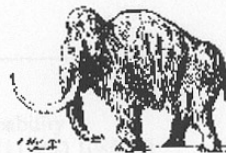
Bilaga 1. Resultat ¹⁴C-datering

LUNDS
UNIVERSITET

KVARTÄRGEOLOGISKA AVDELNINGEN
Laboratoriet för ¹⁴C-datering
Sölvegatan 12, Geocentrum II
223 62 LUND
Tel. 046/2227885 Fax 046/2224830

QUATERNARY SCIENCES
Radiocarbon Dating Laboratory
Sölvegatan 12, Geocentrum II
S-223 62 LUND
Sweden

Tom Wennberg
Göteborgs Stadsmuseum
Norra Hamngatan 12, 411 14 Göteborg

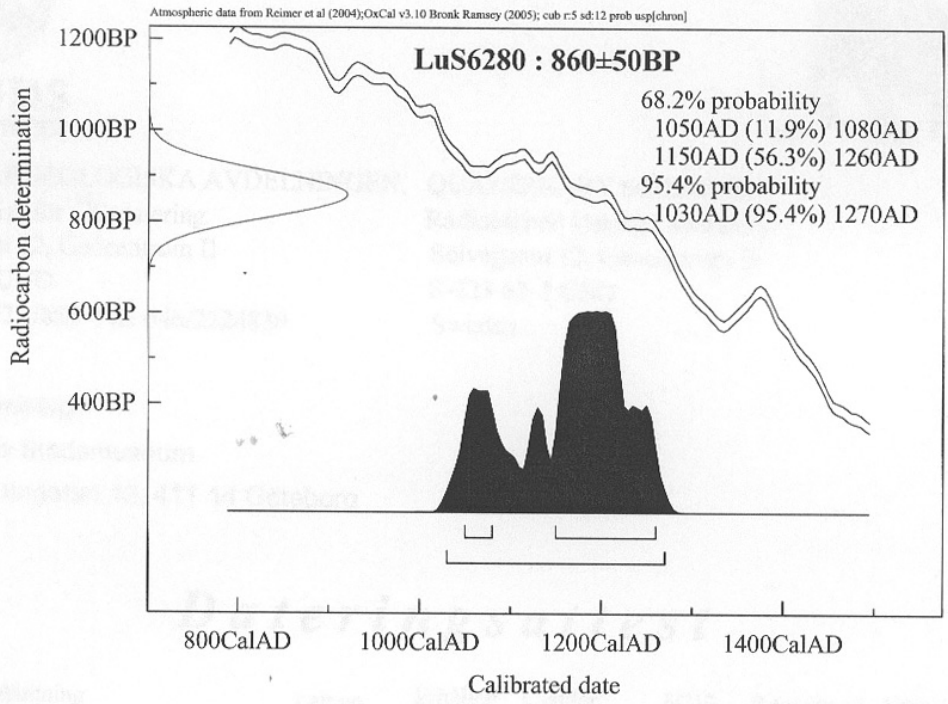
Dateringsattest

Provets benämning	Lab no	Erhållen ¹⁴ C-ålder BP	δC13 ‰	Provmängd (mg)	Förbehandling
Tuve k:a, Hisingen, Göteborg, G6	LuS 6280	860 ± 50	-21.1	>100	Collagen extraction

Beräkningen av ¹⁴C-åldern är baserad på halveringstiden 5568 år. Resultaten är givna i antal år före 1950 (¹⁴C-ålder BP). I osäkerhetsangivelsen innefattas statistiskt åtkomliga bidrag från mätningen av prov, standard och bakgrund. Som standard användes enligt internationell överenskommelse 95% av aktiviteten hos NBS oxalsyre-standard. Alla ¹⁴C-åldrar är ¹³C-korrigerade för avvikelser från överenskommen standardvärde på ¹³C/¹²C-förhållandet. Detta gäller också skal av mollusker och foraminiferer. För dessa måste alltså s.k. "sea correction" göras.

Lund 2005-10-31

Göran Skog

Bilaga 2. Gravlista med osteologiska kommentarer

Ingen osteologisk analys har genomförts på materialet. Listan nedan bygger på noteringar i fält. Osteologisk kompetens har dock medverkat vid dessa anteckningar genom Petra Rudd och Tom Wennberg. Måtten anges i centimeter och ska ses som ungefärliga. Omständigheterna i fält omöjliggjorde en exakt uppmätning. Sin motsvarar vänster sida. Samtliga skelett ligger kvar orörda.

G1

Skelett: Välbevarat, intakt
Armställning: B
Anmärkning: Tre järnspikar påträffades vid sidan av skelettet vilket indikerar en kistbegravning. Kranium vid sidan av skelettet visar också på att denna begravning stört äldre gravar
Kön: Troligen en man med hänseende på de TV-formade ögonhålorna och de framträdande ögonbågarna.
Ålder: Vuxen individ
Mått: humerus, sin: 33 cm
femur, sin: 44 cm

G2

Skelett: Välbevarat men stört
Armställning: -
Anmärkning: Enbart underbenen och en del av lårbenen framkom vid undersökningen. Över lårbenen låg en större mängd mycket fragmentariska ben som kan ha tillhört individen. Dessa kan vara placerade här vid begravning av barnet i G3
Kön: -
Ålder: -
Mått: fibula+tibia: 30 cm

G3

Skelett: Välbevarat, intakt
Armställning: B
Anmärkning: Kranium och mandibula grävdes inte fram. Höger armbåge kunde inte återfinnas. 30 cm söder om skelettet framkom ett femur av ett större husdjur i fält bedömt i storleksordningen häst/nöt!

Kön: -
Ålder: Ett barn, ålder obestämmd.
Mått: humerus, sin: 16 cm
radius+ulna, sin: 16 cm
femur, sin: 22 cm
fibula+tibia, 17 cm

G4

Skelett: Välbevarat, till synes intakt
Armställning: -
Anmärkning: Grav som överbyggdes av den på 1960-talet uppförda sakristian. Troligen ligger övre delen av individen kvar intakt under betonggrunden.
Kön: -
Ålder: Vuxen
Mått: femur, sin: 47 cm
fibula+tibia, sin: 37 cm

G5

Skelett: -
Armställning: -
Anmärkning: Ej grävd, av storleken att döma är detta troligen en barnbegravning
Kön: -
Ålder: -
Mått: -

G6

Skelett: Störd grav
Armställning: -
Anmärkning: Ben från en begravning äldre än G1 och G3. Prov skickades för ¹⁴C-datering resultatet redovisas i bilaga 1.
Kön: -
Ålder: -
Mått: -